

III. MEDNARODNA GRAFIČNA RAZSTAVA V LJUBLJANI

S skrbjo in upanjem, pa tudi strahom in nezaupanjem pričakovana tretja mednarodna grafična razstava je v dvoranah Moderne galerije na ogled občinstvu. Kot največji dogodek letošnjega leta v našem likovnem življenju je deležna zaslužene pozornosti. Že samo dejstvo, da je prvotna zamisel organiziranja mednarodnih grafičnih razstav v Ljubljani doživela letos svojo tretjo realizacijo, dokazuje, da je bila zamisel dobra in izvedljiva. Vsi obeti, ki so spremljali rojstvo prve razstave, so se do danes izpolnili, le upanje, da bo delo z vsako naslednjo razstavo lažje, se ni izpolnilo.

Res je sicer, da je postala Ljubljana znana mnogim grafikom že po prvi razstavi in so se radi odzvali vabilu za naslednji dve, kar potrjuje velika letošnja udeležba, saj je 414 umetnikov poslalo 1137 grafičnih listov. Pa ne samo odziv v svetu, tudi zanimanje vse jugoslovanske javnosti za grafične razstave v Ljubljani raste in ima zaradi tega organizacijski odbor lažje stališče pri izpolnjevanju svojega dela. Toda vse to ne izpremeni dejstva, da pomeni vsaka nova mednarodna grafična razstava novo tveganje in prevzemanje velike odgovornosti pred domačo in svetovno javnostjo. Uspeha sedanje razstave zaradi tega ne moremo dovolj poudariti, ta ostane neokrnjen, čeprav bomo skušali ugotoviti tudi pomanjkljivosti, ki jih manifestacija takega obsega nujno prinaša s seboj.

Na prvi grafični razstavi pred štirimi leti je imelo za nas vse razstavljeno čar novosti, na drugi smo že primerjali, strože ocenjevali in skušali poglobiti doživetja, ki nam jih je grafika prinesla. Zabeležili smo še vedno veliko novega, manj presenečenj in rahel občutek že poznanega, pomešan z željo, da bi lahko vsi grafiki sveta za našo razstavo pripravili kaj prav posebno dobrega.

Tretjemu bienalu je torej grozilo več nevarnosti kot obema prejšnjima in te nevarnosti bi lahko razdelili v tri skupine: prve so zunanje, običajno jim pravimo tehničnega značaja; druge so notranje, odvisne od razvoja svetovne grafike in vsakega umetnika posebej; in tretje so prav tako notranjega značaja, odvisne od nas samih, od naše pripravljenosti, da se učimo, da razvijamo svojo sprejemljivost za vse pozitivno, kar nam ta velika razstava nudi.

Mednarodna grafična razstava je manifestacija takega obsega, da se kljub določenim svoboščinam, ki jih v sedanjem mednarodnem življenju uživa kulturna dejavnost, nujno zapleta tudi v meddržavne politične odnose, kar seveda ne olajšuje dela organizatorjem, pri vsej moralni in materialni pomoči, ki so jo dobivali s strani republiškega in državnega vodstva. Žal, manjkajo države, o katerih vemo, da gojijo grafiko: Češkoslovaška, Kitajska, Madžarska, nadalje ZAR, Norveška in druge.

Ob teh očitnih vrzelih pa je tudi celotni izbor grafike deloma odvisen od razlogov, ki jih Pravilnik mednarodnih grafičnih razstav seveda ne predvideva. Za pravilnik je namreč »edini kriterij«, ki naj odloča o izboru, »umetniška kvaliteta grafičnega lista«. Toda že problem kvalitete sam na sebi je dovolj zapleten, če pa je obremenjen še z neumetnostnimi vidiki, so spodrsrljaji

nujni. Popolnoma v redu je, da je bil kriterij strožji pri izboru domačih del, saj pomeni prisotnost na mednarodni grafični razstavi za vsakogar veliko priznanje; toda na razstavi najdemo več grafik inozemskih gostov, ki so daleč pod kvaliteto jugoslovanskih del ali celo brez vsakršne kvalitete, in ta dela bi morala odpasti. Celo želja, da čimbolje informiramo svet o tem, kaj se danes na grafičnem področju po svetu ustvarja, ne more biti razlog, da bi se ne upoštevala vsaj minimalna kvaliteta.

Med problemi, ki zadevajo sam razvoj grafike, zadenemo najprej na vprašanje produkcije same. Le redki med razstavljalci so čisti grafiki, večinoma so to predvsem slikarji, včasih kiparji in tudi z različnimi umetno-obrtnimi panogami se mnogi ukvarjajo. Zaradi tega njih grafično delo ni niti stalno niti enakomerno, in ker doba dveh let naglo mine, se lahko zgodi, da na več strani vabljeni umetnik nima ničesar pri roki in ga zato na razstavi ne srečamo. Pri tistih pa, ki razstavljajo stalno, ugotavljamo, posebno pri izoblikovanih osebnostih, da je njihovo ustvarjanje predvsem poglobljanje že doseženega oblikovnega sistema. Mi pa, v duhu časa hlastajoči za vedno novim, imamo občutek, da smo sredi tokov, ki se gibljejo v že pred desetletji naznačenih smereh, brez kakšnih očitnih znakov, da bi izpremili smer gibanja. Ves razpon od naturalističnega do abstraktnega slikarstva je razgrnjen na razstavi. Kar zadeva likovni izraz, je torej razstava res informativna.

Za mnoge predstavlja velik problem prehajanje grafike v slikarstvo, vedno širša uporaba barve in neomejeno tehnično eksperimentiranje. To so znamenja našega stoletja, in čeprav skuša žirija z nagradami nekoliko aristokratsko braniti tradicionalne vrednote, se slikarski grafiki ne more ogniti in tudi dvomim, da bi boj za črno-belo grafiko mogel resno utesniti barvno grafiko. Mali grafični listi, ki jih je gledalec lahko prelistaval v mirnih urah, so zrastle do neverjetnih dimenzij, da jim celo stene malega privatnega stanovanja ne zadostujejo več. Namesto intimnosti, iskanje monumentalnosti! Že litografija je v začetku 19. stoletja na široko odprla vrata slikarskim prijemom, ta proces pa se je do danes stalno širil. Tehnično eksperimentiranje je znamenje, da se polagoma izpreminjata slikarska in grafična vizija ter zato večina umetnikov išče novih načinov, s katerimi bi svojo zamisel točneje podala. Ker mora biti grafični list dostopen širšemu krogu ljudi in je to s pomočjo barve lažje kot pri bolj zahtevni črno-beli podobi, je brez dvoma tudi linija manjšega odpora vzrok porastu barvne grafike. Vendar moramo pri tej razstavi poudariti, da je še lepo število tu razstavljenih del ostvarjenih s čisto grafičnimi sredstvi, v tradicionalnih tehnikah.

Dokaj pogost očitke, da se nacionalne značilnosti v sodobni grafiki utapljajo v neki univerzalni enotnosti, drži. Toda tako stanje je v skladu z dejanskim ekonomsko-političnim stanjem v svetu, saj skušamo izbrisati razlike — socialne, ekonomske, kulturne — med narodi in posamezniki, čeprav si po drugi strani obetamo, da bo prinesla bodočnost prav z ekonomsko enakostjo tudi večje možnosti svobodnega razvoja za posameznika in za vsak narod. Ostane nam torej upanje, da se bodo v idealnejših pogojih mednarodnega sožitja lahko bolje uveljavile tudi tiste specifične lastnosti, ki jih imenujemo nacionalne. Na razstavi pa vendar obžalujemo, ko vidimo dela narodov, ki imajo lepo grafično tradicijo, pa se zdi, da so njihovi ustvarjalci za ceno nekakega modernizma nanjo pozabili. Za nas pa so ustvarjalci zanimivi le toliko, kolikor so osebni, odsevajoči svoj enkratni svet in deželo, iz katere so zrastle.

Že nejasnost glede pripadnosti k »Pariški šoli«, ki jo opažamo na razstavi, je značilna. Umetniki se po lastnem preudarku uvrščajo med zastopnike te šole, ki ni šola, nato zopet pod okrilje države, kjer so rojeni ali kjer trenutno živijo. Fiziognomija »Pariške šole« pa se pri teh fluktuacijah bistveno ne spreminja. To pribežališče umetnikov z vsega sveta črpa iz stalnega pritoka svoj neuničljivi temperament, nespoštovanje vsake tradicije, pripravljenost na vedno nove, vedno drznejše poskuse in silno vitalnost. Okoli Pariza lahko zberemo skoraj ves zapadni svet, saj si močna nemška umetnostna središča, ki so pred prvo svetovno vojno tvorila Parizu vsaj delno protiutež, še vedno niso opomogla po nacističnem opustošenju. Celotna Italija, ki se skuša postaviti na lastne noge, je pokazala v primeri z zadnjo razstavo manj čisto celoto, ki se mirno uvršča v zapadnoevropski aglomerat.

Francija sama je na letošnji razstavi močnejša, kot je bila na obeh prejšnjih; pomnožena z nekaterimi pripadniki »Pariške šole« in novimi razstavljalci nudi pestrejšo zbirko, v kateri se zlasti uveljavljata Bernard Buffet, ki so mu tudi slike risane grafična dela, in Terry Haas, ki ji niti patetični naslovi ne morejo uničiti jedkih grafičnih konstrukcij. Med starimi znanci ostaja Jean Carzou občutljiv interpret fantastičnih prividov poezije lačnega človeka, medtem ko sta Jean Lurçat in Jacques Villon revnejša.

S tem da je nekaj avtorjev odtegnjenih »Pariški šoli«, število in kvaliteta njene zbirke ne trpita. Toda nobenih presenečenj nam ni pripravila. Prvonaagrajeni Pierre Soulages je pokazal skrajno strogo, poenostavljeno grafično konstrukcijo, ki učinkuje kot udarec na gong, zamolklo in usodno. Toda marsikatero finejšo, bolj lirično grafično delo Zao Wou-kija Johnnyja Friedlaenderja, Maria Prassinosa ali Fiorinija vzbuja bogatejše odmeve v gledalcu. Ob vedno enako rahlem Massimu Campigliu so Max Ernst, Pablo Picasso, Ossip Zadkine šibkeje predstavljeni, glavni abstraktni, kot Hans Hartung, Roger Bissière, Alfred Manessier, pa bolje.

Pri Italijanih nam manjka lanski nagrajenec Giuseppe Santomaso, toda rojak Lojze Spacal, Marino Marini, Viviani in drugi vzdržujejo visoki nivo, ki ga nova imena še podpirajo. Od fine barvne litografije Maria Siniscalca do skrajno pretiranih barv Mimma Rotelle, od realistične do abstraktne podobe, je obdelan ves zapadni program. V Avstriji, Belgiji, Kanadi, na Finskem in Danskem nič novega, Finska je šibkejša kot doslej, pri ostalih pa izstopajo le posamezniki, medtem ko skupine niso dovolj močne, da bi se v množici razstavljenih del dvignile nad gladino.

Pač pa so predstavile Švica, Švedska, Nemčija, Velika Britanija in ZDA več novih umetnikov in tako osvežile svoje zbirke. Švedska je zastopana z izrazito črno-belo, vsebinsko in oblikovno homogeno zbirko, z značilno, že od Muncha znano tesnobečnostjo, ki je prisotna tako na figuralnih delih Jan-Erica Dahla in Alfa Olssona kot na abstraktnih konstrukcijah Bertila Lundberga. Britanci so to pot širokopoteznejši, drznejši, bolj dekorativni in bolj ekspresivni, prav tako Amerikanci, le da se pri zadnjih nasilnost izraza, kot ga srečamo pri Leonardu Baskinu, le s težavo upira skrajni nekonstruirani abstraktnosti. Tudi pri nekaterih drugih avtorjih, n. pr. Dubuffetu, srečamo skrajno razpršenost, ki je uničila obliko, toda silno zožene meje takega načina slikanja so spoznali že impresionisti in prav proti njemu je bil naperjen boj prvih generacij dvajsetega stoletja.

Japonska daleč presega skromna dela, ki jih je poslala Indija, kar je glede na njeno grafično tradicijo razumljivo. Kljub temu, da veliko dolguje šolanju svojih umetnikov v Evropi, je znala ohraniti in uporabiti nekatera dognanja Daljnega vzhoda. Izredno sigurno razvrščanje oblik v ploskvi, občutek za izbrane barvne harmonije in sposobnost oživljanja majhnih predmetov so kvalitete, za katere se na tej strani zemeljske oble zelo trudimo, da bi se jih naučili.

Mehika je spet poslala večjo zbirko del Kluba ljudske grafike propagandnega in didaktičnega značaja, ki — z redkimi izjemami — ne razodevajo tehničnega znanja in močnejšega oblikovnega prijema. Nasproti tej številčno veliki in kvalitetno šibki zbirki je maloštevilna španska zelo bogata. Od ekspresionizma do abstraktne sežejo njeni izraziti in učinkoviti ustvarjalci. S smislom za svetlobne kontraste, svojiskim izborom barv in odločno osebnim prijemom si zagotavljajo na razstavi lepo mesto.

Sovjetski grafiki so številnejši kot na prvi razstavi; manj ilustracij in več samostojne grafike in tu in tam tehnično in oblikovno izboljšanje pa ne zadostuje, da bi mogla ta po duhu zelo romantična zbirka povedati veliko o resničnosti njihovega življenja in resno tekmovati z drugimi skupinami.

Jugoslavijo zastopa, kot že omenjeno, strogo izbrana, pestra in presenetljivo živahna skupina grafik, ki sicer nima take skupne note, kakršna je lastna Japonski, Mehiki ali Švedski, privlačuje pa prav s svojo raznolikostjo in številom nadarjenih grafikov. Nesorazmerja med številom razstavljenih grafik pri posameznih avtorjih bi s skrbnejšo pripravo lahko odpadla, toda veseli smo močne konkurence, v kateri se danes razvija grafična dejavnost v Jugoslaviji. Starejša in mlajša generacija slovenskih grafikov se že bojujeta za obvladujoče mesto kot skupina, toda posamezniki iz ostalih republik so resni kandidati za sprednje položaje. kolikor sicer posamezniki črpajo svoje motive iz domačega sveta in domače likovne tradicije, pa učinkuje celota evropsko in jo bolj karakterizirajo posamezne osebnosti kot pa neki svojiski balkanski milje, v katerem ta grafika nastaja. Jugoslovanska grafika je pretežno figuralna in zelo stilizirana ter se giblje med formalnimi problemi, kot jih nakuže Pariz, in še vedno močnimi ekspresionističnimi tendencami. Naša grafična zbirka je tudi tista, ki je od prvega do tretjega bienala pokazala najodločnejši in najbolj homogen razvoj.

Novost na letošnji grafični razstavi so tri retrospektive pred dvema letoma nagrajenih umetnikov. Georges Adam, Konow von Jürgen in Zoran Mušič so predstavljeni z manjšimi zbirkami grafik, ki so nastale v zadnjem desetletju. Lepa zamisel ima le to pomanjkljivost, da zožuje že zelo skopi razstavni prostor.

Adamova grafika, stroga, geometrično stilizirana, do skrajnosti oluščena vsega emotivnega, učinkuje rahlo grozljivo in zelo dekorativno. Novost, ki jo prinaša, je v tem, da pravokotne oblike, v katerih je bila do sedaj grafika tiskana, izginjajo. Večje število razstavljenih del pa ne daje sorazmerno močnejšega celotnega vtisa in lahko obžalujemo, da niso razstavljene tudi Adamove ekspresionistične grafike o grozotah vojne, ki bi v ta dovršeno zamišljeni svet prinesle več dinamike.

Mušičeve grafike obdelujejo sicer snovno silno omejen svet, toda prefinjenost barv, ki se menjajo kot variacije na temo, daje vsaki podobi svojiski mik. Dalmatinska in istrska zemlja je pri Mušiču — kot Kras pri Spacalu — prvina

geografskega okolja, ki jo danes raziskujejo mnogi umetniki in jim nekako nadomešča tradicionalne pokrajine prejšnjih stoletij.

Tragično preminuli Konow von Jürgen sestavlja z ostalo skupino švedskih grafikov zaključeno celoto črno-bele grafike. Njegova zbirka grafik zelo lepo kaže smer njegovega razvoja, nekako očiščevanje motiva, ki se iz prepletajočih oblik bojuje za vse večjo jasnost in poštaja globlji, nepristopnejši. »Temačna pot«, razstavljena v dveh variantah, mu je bila usodna in njegova tragična smrt kmalu po tem, ko so se pri nas odprla vrata grafične razstave, daje tem listom pečat grozljive moči.

Te misli o razstavi kot celoti ne morejo predstavljati niti kažipota po gradivu, ki je tako obsežno, da zasluži samostojno obdelavo vseh večjih skupin, posebno jugoslovanske.

Obežen katalog letošnje razstave je opremljen z devetimi celostranskimi barvnimi reprodukcijami, kar mu kljub diskusiji v barvni grafiki vrednost še povečuje. Obseg kataloga in njegova vsebina sta se od razstave do razstave sicer širila, ni pa se izpremenil način njegove ureditve. Mislim, da ne bo kazalo tiskati še enkrat enako urejen katalog z uvodom o splošnih in organizacijskih problemih, z biografijami avtorjev in z reprodukcijami. Biografije razstavljalcev se sedaj že ponavljajo in še vedno jih je zelo težko kontrolirati, zato bi jih bilo bolje nadomestiti s krajšimi uvodi v grafično dejavnost držav, ki so zastopane na razstavi. Brez sodelovanja tujih kritikov in zgodovinarjev bi bilo tako delo komaj mogoče, vendar potrebno in z vedno številnejšimi reprodukcijami edino smiselno.

Razstava je postavljena v istih prostorih kot že obe prejšnji, dodani pa so bili še spodnji prostori Moderne galerije. Kljub obsežnosti razstavnega prostora so v nekaterih dvoranah grafike obešene zelo na gosto, tako da to slabi estetski vtis celotnega prostora. Letos je bila tudi propaganda za to veliko manifestacijo boljša kot prejšnja leta, kar je, navzlic ne posebno vzpodbudnemu plakatu, zelo razveseljivo.

Manj razveseljivo pa je, da ne znamo in deloma tudi ne zmoremo do kraja izkoristiti edinstvene priložnosti, ki nam jo ta visoka šola likovnega ustvarjanja nudi. Vsi problemi, ki zadevajo naš odnos do svetovnega grafičnega ustvarjanja, so brez dvoma najtežji. Preko počitniških mesecev je obisk razstave prihranjen domačim ljubiteljem umetnosti, slučajnim popotnikom, ki jih je privabila reklama, in pa turistom. Šele z začetkom šole bo možno organizirati skupinske obiske, vendar sam obisk ne zadostuje. Koliko vodij skupin pa najdemo, ki bi bili sposobni dobro voditi svoje učence, jim razložiti zakaj in kako in jim približati najboljše, kar razstava nudi? Ankete so pokazale, na kako nizki stopnji je estetska izobrazba našega maturanta, nimamo pa anket o stopnji te izobrazbe pri učnem kadru, a si ni treba ustvarjati utvar, da je visoka in splošna. Tu zamujenega ne moremo popraviti v enem letu, toda zavedati se moramo, da nam nudi III. mednarodna razstava grafike več kot lahko po svojih sposobnostih sprejmemo in se potruditi, da bodo čez dve leti tudi naše potrebe večje.

Špelca Čopič